

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDĀ LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

LUHUHI/THAFAMUHWE 2014

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: awara 2

Bammbiri ili li na masiatari a 13.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Manweledzo/Šamari	(10)
KHETHEKANYO YA C:	Luambo	(40)
2. Vhalani ndaela DZOTHE nga vhuronwane.
3. Fhindulani mbudziso DZOTHE kha hedzi khethekanyo.
4. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
5. Hune khethekanyo INWE na INWE ya fhelela hone ni talele.
6. Nomborani phindulo dzanu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.
7. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso, ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.
8. Nwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.
9. Ni dzhiele nzhele zwiga zwa u vhala, mupeleto, tswayo na khethekanyo ya maipfi.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**MBUDZISO 1****TSHIBVELEDZWA TSHA 1: PHUROSA**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

MATHINA ZWI A KONADZEA

Mudini wa Vho-Mahwenya ho vha ho dzulwa zwavhudi hu na mulalo. Muta wa vhathu vhana, mukalaha Vho-Mahwenya, mukegulu na vhana vhavhili. Mulalo uyu a u ngo ya thambo zwi songo pfuvhiswa nga mpfu dza tshivutshela, dze dza sia avha vhana vho tou tutu sa zwiivhamuronzhe. Tshe vha sala natsho ndi tsimu ya vhabebi vhavho ye ya vha i sa khou limiwa.

Nwaha u tevhelaho avha vhana vha si tsha divha hune vha do wana hone thuso vhunga vho vha vhe yunivesithi. Hone vho edzisa na u dzhia vhusheleni he vhabebi vha sia vha dibadelela afho yunivesithi ine vha dzhena khayoy, zwo da zwa konda vhukati. Hezwi zwothe zwo ita uri vha litshe tshikolo nga nthani ha hone vhushai ho vha welaho vha songo humbula. Vhe afha hayani vho vha vha tshi vuwa vha sedzana, phindulo ye ndi bva vhubvo.

Muniwe musi vhe henefha hayani vha tshi khou endela u thetshelesa Phalaphala FM, mbekanyamushumo ya Vhulimi, vha pfa hu tshi ambiwa nga thuso ine muthu a nga i wana arali a na mavu ane a nga a bveledza. Duvha li tevhelaho vho mbo di tou bu! Vhe vhusiku sala nduni vha livha ha vhalimisi u ya u vhudzisesa nga zwe vha pfa radioni. Vho vha na mashudu vha wana muthu we a vha a tshi kona u talutshedza mafhungo awe. Vho humela hayani havho vho fushea vhukuma.

Duvha li tevhelaho vho ya vha dalela vhaofisiri vha no thusa vhathu nga mafhungo a u ola pulane dza mabindu. Henengei ndi he vha talutshedza nzulele yavho vha dovha vha ita khumbelo ya u niwalelwa iyo pulane ya u bindudza tsimu ya mune wavho. Enevho ho ngo vha na vhunwa o mbo di vha thusa. Hone o tou toda fhedzi ya mabammbiri.

Nga murahu ha miwedzi musi vho rumela khumbelo yavho, phindulo yo mbo di vhuya na zwivhuya. Avha vhatthanga vha vho wana thuso ya u rengelwa materetere mavhili, zwishumiswa zwa madi a u sheledza afho tsimuni, mbeu na manyoro khathihi na tshelede ya u holela avho vhane vha do vha thusa afho tsimuni. Vho fhedza vho iswa na kholidzhini u pfumbudzwa mashumele a afho tsimuni.

Musi vha tshi khou pfumbudzwa, vha u bwa maḍi vho vha vha tshi khou ita mushumo wavho ngeno vha u lugisela tsimu vha tshi khou bvisa ḍaka lothe li re tsimuni. Mathanḡe o ḍiswa na phaiphi dza thoma u tumiwa vhunga maḍi a songo lenga u wanala. Vhathu vhane vha ḍo thusa na vhone vho mbo ḍi tholiwa vha pfumbudzwa nga vhalimisi.

Minwedzi i si mingana murumba wa vha u a tambela tshanda. Nangoho vhana vha Vho-Mahwenya vho shuma vho shuma vha sa tungunudzi. Zwibveledzwa zwa thoma u vhonala zwi tshi khou aluwa zwavhuḍi. Vhalimisi na vha muvhuso vha vha thusa nga u vha ḡoḍela maraga une vha ḍo vhambadzela zwibveledzwa zwavho.

Vha mimakete vha mashangodaḡvha vho ḍa vha vhona izwo zwibveledzwa, vha vhona zwi tshi fusha maḡo avho. Vho fhedza vho ita mulanga na avha vhaḡhanḡa wa u vhambadzela izwo zwibveledzwa. Nangoho vha thoma uyo mushumo. Zwibveledzwa zwavho zwa ḍa zwi tshi hwalwa nga magoloi o teaho uyo mushumo.

Vhalimisi vha tshi vhona mafufufulu a avho vhaḡhanḡa vha vho thoma komiti ya vhalimi. Avha vhaḡhanḡa vho vha vhone vho i rangaho phanda. Vho vha vha tshi shuma na u tuḡuwedza vhaḡwe vhathu vhane vha khou tama zwa vhulimi. Nga nḡhani ha uyu mushumo zwo ita uri ili shango la havho li vhe li vhaliwaho kha mashango ane a khou bveledza zwiliḡwa zwo fhambanaho.

Nangoho vhuḍiimiseli na vhuḍifhinduleli ho thusa avha vhaḡhanḡa. Vho no fhaḡa na miḍi yavho yavhuḍi. Vhusiwana he ha vha vhu tshi khou vha ḍela ho tuwa ho shona. Zwa tshikolo na zwone vho eletshedzana u zwi isa phanda naho vha tshi ḍo tou guda vha heneḡha mushumoni wavho, vha ya nga u ḡwala mulingo.

- 1.1 Ndi mini tshe tsha ḡhafhisa dakalo le la vha li hone muḍini wa Vho-Mahwenya? (1)
- 1.2 Ndi mini tsho kundisaho vhana vha Vho-Mahwenya u isa pfunzo dzavho phanda? (1)
- 1.3 Bulani zwiḡwe zwa zwithu ZWIVHILI zwe avha vhana vha thuswa ngazwo hu u itela u shuma tsimuni. (2)
- 1.4 Ndi mini tsho itisaho uri avha vhana vha ḍelwe nga muhumbulo wa u ya u ḡoḍa thuso kha vhalimisi? (2)
- 1.5 ḡalutshedzani thuso ye avha vhana vha i wana kha vhaofisiri hu itela u wana ndambedzo ya u shuma tsimuni. Bulani ZWIVHILI. (2)
- 1.6 ḡalutshedzani muhumbulo muhulwane wa muḡwali kha aya mafhungoni. (2)

- 1.7 Nangani phindulo MBILI dzi sa anani na mafhungo aya e na vhala:
- A Vhatukana avha vho lovhelwa nga khotsi fhedzi.
  - B Zwiliwa zwa avha vhatukana zwo vha zwi tshi regiselwa na nnda ha Afrika Tshipembe.
  - C Thuso ye avha vhatukana vha i wana a i ngo kona zwothe zwe vha vha vha tshi khou todou bveledza.
  - D Vhatukana avha vho ya vha gudiswa zwa vhulimi.
  - E Mushumo we vha vha vha tshi khou ita wo disa mvelaphanda shangoni la havho. (2)
- 1.8 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga u ri *Ndi zwone* kana *A si zwone*, ni dovhe ni tikedze.
- Vhana vha Vho-Mahwenya vho vha vha si na vhutshivha. (2)
- 1.9 Talutshedzani uri ndi ufho muhumbulo mafhungoni aya une wa diswa nga lifurase lo talelwaho. (2)
- 1.10 Zwe avha vhatukana vha ita ni vhona zwi tshi konadzea? Tikedzani. (2)
- 1.11 Ambani vhumfiwa hanu zwi tshi elana na u litsha tshikolo ha avha vhatukana. (2)

TSHIBVELEDZWA TSHA 2: TSHIFANYISO

Talelani tshifanyiso uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

- 1.12 Itshi tshifanyiso tshi khou sumbedza ho bvelela mini? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 1.13 Ni vhona hu mini tsho vhangaho zwe zwa bvelela kha itshi tshifanyiso? (2)
- 1.14 Ni nga amba mini nga mbonalo ya mureili? Tandavhudzani. (2)
- 1.15 Talutshedzani uri ndi ufhio mulandu une wa tea u hwedzwa mureili. Tikedzani. (2)
- 1.16 Ndi zwifhio zwi sa pfesesei kha itshi tshifanyiso? (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**MBUDZISO 2**

Vha gurandza ya Ndeme vho ni nea tshikhala tsha u n̄wala athikhili nga ha tsireledzo ine ya tea u wanala mahayani.

Vhalani mafhungo (TSHIBVELEDZWA 3) a tevhelaho afho fhasi ni kone u n̄wala mihumbulo mihulwane ine na do i shumisa kha u n̄wala athikhili ya gurandza nga ha tsireledzo ya mahayani.

NDAELA

1. N̄walani mbuno dza SUMBE dzi kha mafhungo a pfallaho nga ha tsireledzo ya mahayani. Tshivhalo tsha maipfi TSHI SONGO PADA 70.
2. Nomborani mbuno dzaṅu u bva kha 1 u ya kha 7.
3. Ni tshi n̄wala fhungo lithihi kha li vhe na mbuno NTHIHI.
4. Shumisani maipfi ANU.
5. N̄walani tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa zwitangeni magumoni a samari (manwedzo) yaṅu.

TSHIBVELEDZWA TSHA 3**NDILA DZINE DZA NGA SHUMISWA URI MUDINI HU VHE NA TSIRELEDZO.**

Ri khou tshila kha tshifhinga tshine vhugevhenga ho d̄inea maanda. Muḍi muṅwe na muṅwe u tea u vha na tsireledzo yo teaho. Hu tea u vha na vhushaka havhuḍi vhukati ha mirado ya muṅa wonoyo. Vhushaka havhuḍi vhu khwathisa fulufhelo kha muṅwe na muṅwe wa murado wa muṅa wonoyo.

Muḍini hu tea u fhatiwa luhura lune lwa ita uri na mbava i tshi lu vhona i pfe i na gonobva la u da u tswa. Lu tea u vha na fhethu huthihi ha u dzhena ngaho hu u itela uri mbava i tshi dzhena vhahura vha i vhone vha kone u phalala.

Thundu dzi songo sokou vhewa fhethu hune dza nga kunga mafobvu. Kha dzi vhewe fhethu ho dzumbamaho hune mafobvu a si kone u dzi vhona.

Vhana vha songo sokou dowelana na u d̄ibadekanya na vhatu vha no silinga. U d̄idowedza na vhatu vha no silinga wa vhuya navho hayani zwi itisa uri vha vhone uri zwithu zwo dzulisa hani vha koneha u da u zwi tswa.

Kha hu tolwe uri magethe o valiwa na mavhone o fungiwa, musi vhatu vha sa athu u edela. Izwi zwi thusa kha u thivhela vhugevhenga.

Muzika kha u lidzwe nga ngona lune zwa si kunge na vhafhiri vha gondo. U lidzela radio ntha zwi kunga mafobvu vha da vha tswa zwi re ngomu nduni.

Muta u tea u vhona uri afha mudini wavho ho dzheniswa dzialamu hu u itela u khwathisa tsireledzo. Mafobvu ha nga koni u dzhena ngauri a tshi kwasha alamu i do lila.

Ra ita hezwi zwothe ri do vha ro lapula.

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: LUAMBO

MBUDZISO 3

TSHIBVELEDZWA TSHA 4: KHUNGEDZELO

Talelani khungedzelo uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

MVELEDZANDIVHO

'HAYA HA NDIVHO'

VHA A TODA MUSHUMO WAVHUDI?
KHA VHA SWIKE FHANO!!
HA VHOMAKONE KHA U FUNZA KHOMPHYUTHA

Ri thusa na nga u todela mishumo. Ri tangedza vathu vhothe khathihi na vho no shuma.

Mutengo wa hone u thoma kha **R320,00** *nga riwedzi.*

Vha nga kwama Thinashaka kha: 078 231 2345

- 3.1 Bulani muano une wa wanala kha iyi khungedzelo. (1)
- 3.2 Ndi mini tshine tsha khou kungedzelwa? (1)
- 3.3 Ndi ngani mukungedzeli o shumisa fonto thukhu phanda na murahu ha mutengo (R320,00)? (1)

3.4 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe u tevhelaho:

Tshiga tsha u vhala tsho shumiswaho phanda ha 'kha vha swike fhanol' tshi khou shuma u ...

- A pandela vhagudi.
- B vhidzelela vhagudi.
- C fhuredzela vhagudi.
- D tamisa vhagudi. (1)

3.5 Kha khungedzelo iyi hu na tshine tsha khou tahela. Inwi tshi buleni ni dovhe ni tikedze phindulo yaṅu. (2)

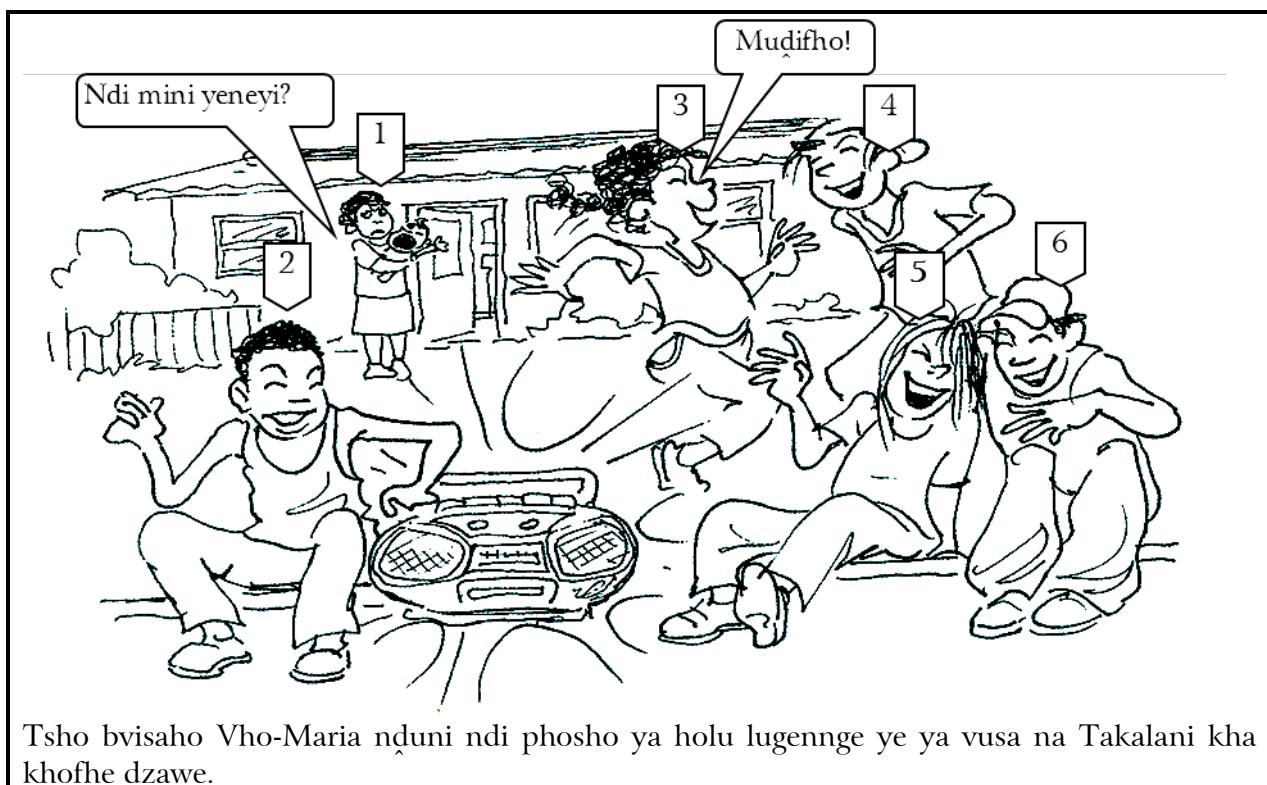
3.6 Topolani dzina lo tou pambiwaho ni dovhe ni li shumise fhungoni. (2)

3.7 U ya nga mbonalo ya khungedzelo iyi ni vhona i tshi nga kunga vhagudi vha Khomphyutha? Tikedzani. (2)
[10]

MBUDZISO 4

TSHIBVELEDZWA TSHA 5: KHATHUNI

Talelani khathuni uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

- 4.1 Vhathu avha vha vhone vho dzula ngafhi? Tikedzani. (2)
- 4.2 Hu khou itea mini kha nwana o takuliwaho? Tikedzani. (2)
- 4.3 Khethekanyani vhathu vha re kha tshifanyiso itshi kha zwigwada zwivhili no sedza u nyanyuwa/vhudipfi havho. Tikedzani khethekanyo yanu. (2)
- 4.4 Muthu wa 5 na 6 vha nga vha kha maiwe mafhungo. Tendani kana ni hanedze, ni tikedze phindulo yanu. (2)
- 4.5 Tshifanyiso itshi ni tshi vhona hani? (2)

[10]

MBUDZISO 5

5.1 TSHIBVELEDZWA TSHA 6: PHUROSA

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao:

Vho-Malwela vho vhidzwa tshikoloni nga vhagudisi nga nthani ha uri nwana wavho Luvhengo ha iti mushumo wa tshikolo. Vhagudisi vho talutshedza zwothe zwine Luvhengo a ita musi e tshikoloni. Vho-Malwela vho hanedza zwine a khou ambelelwa zwone, vha fhedza vha tshi ri: 'Nne wanga nwana ndi tou mu disa tshikoloni, zwi nga si bvelele uri a si nwele mushumo.' Nga itsho tshifhinga ukwo kutukana kwavho kwo vha kwo sokou kotamela fhasi sa ku no nga a ku tshipida tsha zwine zwa khou ambiwa.

Vhagudisi vho ri Luvhengo a yo dzhia bugu dzawe kilasini, o takuwa nwana wa khuvhe sa muthu ane a nga si lenge na u vhuya. O ri musi a tshi tou bva nga munango a livha tshivhanani tshawe tshine a vozha ngatsho. Ha vha hone u shavha ha kutukana.

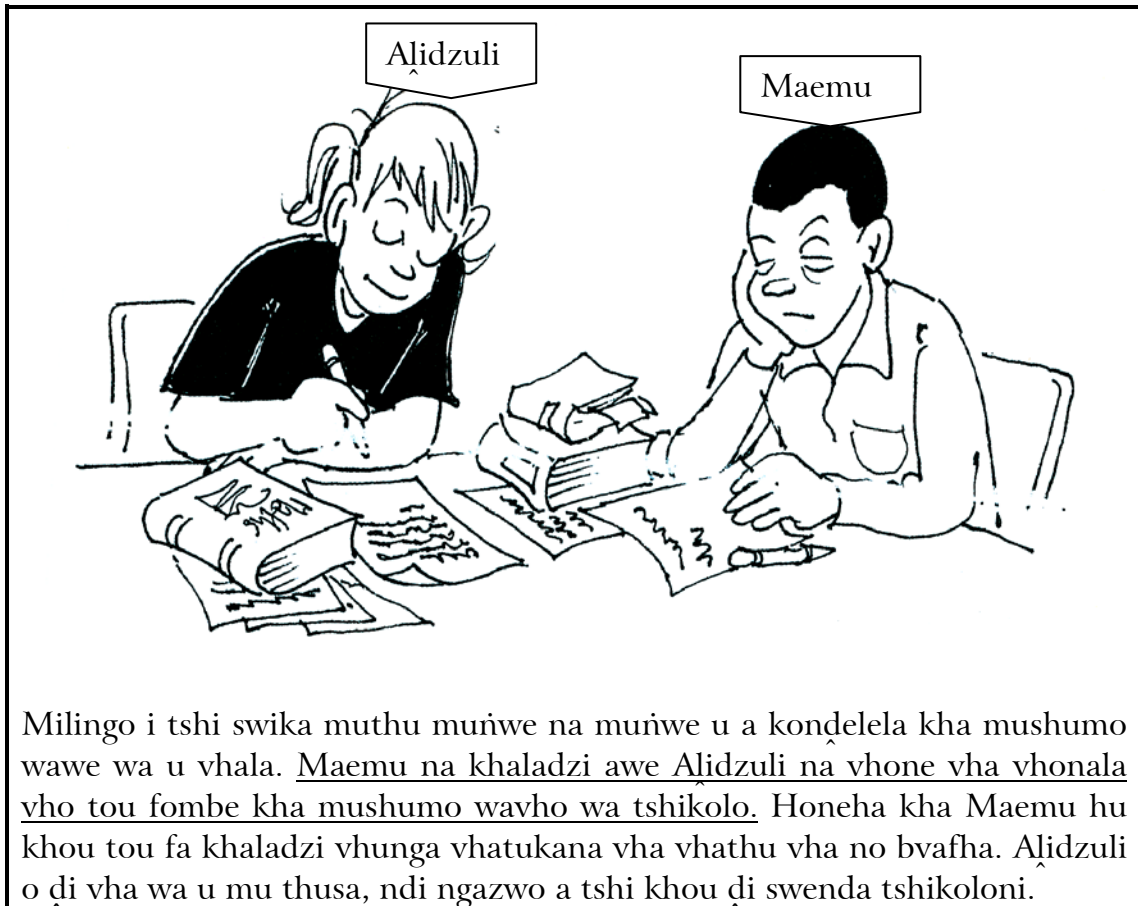
Vhagudisi na mubebi vho lindela a vha a sa khou vhuya. Muwe wa vhagudisi a mbo di mu tevhela kilasini he a ri musi a tshi vhudzisa vhagudi, vhe nga zwiseo thukhe! Khonani yawe a kona u ri: 'O bva nga tshivhana tshawe.' Musi Vho-Malwela vha tshi talutshedzwa vha niwa nga thoni. Musadzi wa vhatu vho tuwa vho vhaaisala. Vhe ndilani vha tshi ambela mbiluni vha ri: 'Arali nda mu wana hayani ndi do mu rwa nga maanda.'

- 5.1.1 Topolani linyanyu mafhungoni aya, ni dovhe ni li shumise fhungoni. (2)

- 5.1.2 Kha phara ya u thoma hu na liitiitwa, li topoleni ni dovhe ni li shumise fhungoni. (2)
- 5.1.3 Topolani dzina lo tukufhadzwaho ni li shumise fhungoni. (2)
- 5.1.4 Mafhungoni aya hu na pfanywa ya ipfi 'vhadededzi', li topoleni ni dovhe ni li shumise fhungoni lo teaho. (2)
- 5.1.5 Isani fhungo li tevhelaho kha luambo lwa u vhiga:
Khonani yawe a ri: ' O bva nga tshivhana tshawe.' (1)
- 5.1.6 Thomani fhungo li tevhelaho nga **Vhagudisi** ...
Vho-Malwela vho vhidzwa nga vhagudisi. (1)
- 5.1.7 Isani fhungo li tevhelaho kha khanedza.
O takuwa niwana wa khuvhe. (1)
- 5.1.8 Nangani litanganyi line la nga shumiswa vhudzuloni ha ilo lo talelwaho fhungoni li tevhelaho.
Arali nda mu wana hayani ndi do mu rwa nga maanda.
A Uri
B Tenda
C Hone
D Na (1)
- 5.1.9 Bulani uri fhungo lo talelwaho li kha limudi lifhio, ni dovhe ni li ise kha tshifhinga tshi daho. (2)

5.2 TSHIBVELEDZWA TSHA 7: TSHIFANYISO

Talelani tshifanyiso, ni vhale na mafhungo o disendekaho khatsho, ni kone u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

Milingo i tshi swika muthu muñwe na muñwe u a kondelela kha mushumo wawe wa u vhala. Maemu na khaladzi awe Alidzuli na vhone vha vhonala vho tou fombe kha mushumo wavho wa tshikolo. Honeha kha Maemu hu khou tou fa khaladzi vhunga vhatukana vha vhathu vha no bvafha. Alidzuli o di vha wa u mu thusa, ndi ngazwo a tshi khou di swenda tshikoloni.

5.2.1 Nwalani fhungo li tevhela li kha mbudziso.

Kha Maemu hu khou tou fa khaladzi.

(1)

5.2.2 Topolani lidadzisi ni dovhe ni li shumise fhungoni.

(2)

5.2.3 Sumbedzani vhungoho ha fhungo lo talelwaho.

(1)

5.2.4 Mafhungoni aya hu na he muñwali a sumbedza u dzhia sia inwi hu topoleni ni dovhe ni tikedze phindulo yanu.

(2)

[20]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C:

40

MARAGAGUTE:

80